

PARA COĞRAFYASINDA KURUMCU BİR ÇÖZÜMLEMENİN GEREKLİLİĞİ¹

Oğuz ÖZBEK*

Özet

Bu makale, para coğrafyasının bir alt disiplin olarak kuramsal gelişimine, kurumcu yaklaşımın katkıları üzerinde durmaktadır. Paranın sosyo-mekansal ilişkileri biçimlendiren ve aynı ilişkilerce biçimlenen özü, para ve finansın farklı kurumsal coğrafyalarının oluşumunda temel olan belirli bir mekan-zamana özgülük vurgusunu da içinde barındırmaktadır. Bu bağlamda, bankacılık sisteminin mekandaki farklı örgütlenme biçimlerinin çözümlenmesinde, para, mekan, güç ve teknoloji etkileşiminin esas olduğu bir kavramsal çerçevenin gerekliliği, kurumcu yaklaşımın kuramsal temelleri içinde anlamlı hale gelmektedir. Türkiye’de şube bankacılığının coğrafi tercihlerini belirgin bir biçimde biçimlendiren paranın mekansal süreçleri (kamu finansal mekanın türdeşleşmesi, finansal dışlama ve finansal yoğunlaşma), bu açıdan kurumcu yaklaşımın çözümlene alanında açıklayıcı bir güç kazanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Para coğrafyası, kurumculuk, paranın mekansal süreçleri.

Abstract

This paper concentrates on the contributions of the institutional approach to the theoretical development of the geography of money as a sub-discipline. The essence of money shaping the socio-spatial relations and shaped by the same relations also includes a certain emphasis on spatio-temporal peculiarities. In this context, to analysis the different spatial- organizational forms of banking system, a need for a theoretical framework based on the interaction between money, space, power and technology becomes expressive in the theoretical foundations of institutionalism. The spatial processes of money (homogenization of public financial space, financial exclusion and financial concentration) shaping the geographical preferences of branch banking in Turkey gain explanatory power in the analysis area of institutionalism.

Keywords: Geography of money, institutionalism, spatial processes of money.

---

* Arş. Gör. Dr., Selçuk Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi

Giriş

Para coğrafyası, iktisadi coğrafyanın genç bir alt disiplini olarak kuramsal gelişiminin yeni bir aşamasındadır. “Başlangıcın sonu” diyebileceğimiz bu evrede, paranın mekanı biçimlendiren ve mekanda biçimlenen farklı rollerinin, kurumsal sistem temelinde ele alındığı önemli kuramsal katkıların varlığından söz edebiliriz (Martin, 1999: 5). Finans merkezlerinin oluşumundaki sosyo-kültürel dinamiklerden, bölgesel finans temelindeki “dönüşüm, dolaşım ve akımların mekanına” (Lee, 1999: 212) geniş bir aralıktaki araştırma alanları, kurumcu yaklaşım için uygun deney alanları olarak değerlendirilebilir.

Kurumcu bir yaklaşımın önemi, paranın, mekan-zamansal özgünlüklere bağımlı² sosyal ilişkileri biçimlendirici doğası ve finansal sistemlerin, teknoloji, mekan ve güç ilişkileri bağlamında incelenmesi gerekliliği temelinde ele alınabilir. Bu yönüyle paranın kurumsal coğrafyasıyla ilgili bir kavramsal çerçeve, ancak sosyo-kültürel üst sistemin çözümlemeleri içerisinde anlamlı hale gelebilir. Para ve finansın kurumsal biçimleri bir süreç içerisinde ve belli mekansal kalıplar temelinde ele alınmalıdır. Bankacılık sistemi gibi bir finansal sistem “tarihin bir ürünü” olarak ele alındığında, kurumcu çözümlemenin ilgi alanına girilmiş demektir (Dow, 1999: 32). Bu salt tündengelimsel bir betimleme değildir. Farklı coğrafyalardaki farklı kurumsal sistemlerin değişim süreci ve belli bir zamandaki mekansal kompozisyonu, yine farklı sosyo-kültürel sistemlerde anlamlı hale gelen gelişme kalıplarının varlığıyla açıklanabilir. Bu bağlamda kurumcu yaklaşım, hazır bir kavramsal çerçeve sunmanın ötesinde, saha araştırmalarıyla da desteklenen bir kuramsal gerekliliğin ifadesi olarak görülmelidir. Kuramsal olarak adı konmamış biçimde farklı araştırmalarda, paranın kurumsal coğrafyası, sosyal rolü, mekansal süreçleri (finansal mekânın türdeşleşmesi, finansal yoğunlaşma ve finansal dışlama), bölgesel finansal farklılıklar ve finansal merkezler özelinde ele alınan pek çok konu, aslında kurumsal çözümlemenin ilgi alanına giren ve kurumsal bir çerçevede anlamlı hale gelen araştırma alanları olarak değerlendirilebilir.

Türkiye’deki bankacılık sisteminin mekandaki örgütlenme biçimleriyle ilgili yapılabilecek bir çözümlemenin de bu çerçeve içerisinde, bilinçli bir kuramsal katkı olarak değerlendirilmesi doğru olacaktır. Türkiye’de bankacılık coğrafyasını biçimlendiren finansal-

mekansal süreçlerin irdelenmesi ve bu coğrafyanın mekan-zamansal özgümlüklerinin belirlenmesinin önemi, iki noktada ele alınabilir. Birincisi, bankacılığın kamusal rolü temelinde, normatif bir bakışın, para coğrafyasının kuramsal çerçevesine eklemenebilirliğini irdelemektir. İkinci nokta, kurumcu yaklaşımın göreceli olarak az uygulandığı bir alanda, kurumcu donanımlı kavramların açıklayıcılığını test etmektir.

1. Para, Güç, Mekan ve Teknoloji

Paranın “akışkanlığının ve dönüştürülebilirliğinin” fazla olması, mekanın sınırlamalarının aşılmasında, onu herhangi bir metaya göre avantajlı kılmaktadır. Bu sınırlamaların aşılması, mekanla ilgili olmanın bir başka ifadesidir, çünkü paranın yerler ve bölgeler arasında, yatırımın, kredilendirilmenin, ticaretin ve spekülasyonun farklı formlarında dolaşımı, onu farklı coğrafyalardaki kurumsal niteliklere, geleneklere ve mekansal ifade biçimlerine bağımlı kılmaktadır. Paranın, üretim, emek ve mekan etkileşimindeki vazgeçilmez rolüne dikkat çeken Harvey (1985: 84), para ve finansla ilgili konuların, mekansal ve sosyal boyutları üzerinde durmaktadır. Harvey (1985: 84), paranın değişim aracı rolünün yanında, sosyal etkileşimlerdeki aracı rolünü vurgulamakta ve bunu, paranın yeni rolü olarak nitelendirmektedir. Diğer bir anlatımla para, değeri standart bir biçimde ölçmek ve temsil etmek sorununu çözerken, sosyal etkileşim için bir ifade biçimi oluşturmakta ve mekan-zamana bağılı değişim aracı olarak işlev görmektedir. Para, sadece sosyal olarak yere bağımlı olduğu için değil, akımlar, dolaşım ve dönüşümle ilgili olduğu için de coğrafyanın bir ürünüdür (Lee, 1999: 212). Finansal akımlar (finans sermayesinin dolaşımı), yalnızca kendi sosyo-kültürel coğrafyaları içinde işlev görmezler, yerlerin, bölgelerin ve ulusların üretim, işgücü, gelir ve refah ilişkiler sisteminde de anlam kazanırlar (Martin, 1999: 6). Para ve farklı iktisadi coğrafyaların oluşumu arasındaki ilişki, farklı parasal biçimlerin ve pratiklerin gelişim sürecinde oldukça belirgindir. Paranın tarihsel coğrafyası, “paranın somut temsili biçimlerinden uzaklaşma” sürecinin bir ifadesi olarak ele alınabilir. Böyle bir süreç içerisinde modern öncesi para (pre-modern money), mal para (commodity money), hesap para (money of account), kredi para ve sanal para, mekanla ilişki biçiminin değişik örneklerini sunmaktadır (Lee, 1999: 212). Modern öncesi para ve mal para, sınırlı bir coğrafya içerisindeki parasal pratiklere

imkan tanırken, hesap para, somut temsili biçimlerin mekansal ve zamansal sınırlamalarını ortadan kaldırmıştır.

Mekanın, paranın gelişimindeki oluşturuıcı etkisi, teknolojik gelişmelerle daha da belirgin hale gelmiştir. Para ve sermaye pazarları genişledikçe, coğrafya yeniden önem kazanmaktadır. Bu genişlemede, mekanın sınırlamalarını aşmanın bir yolu olan yeni finansal araçların keşfinin ve bu araçların ulaşım ve iletişim teknolojilerindeki yeni gelişmelerle çok geniş bir coğrafya içerisinde pazarlanabilen ticari ürünler haline gelmesinin önemli bir rolü vardır. Bu gelişmelerin bir sonucu olarak büyük kentsel merkezler gibi özel pazar noktaları, “sıkıştırılmış finansal mekanlar” üretmektedirler (Leysdon ve Thrift, 1997: 26). Buna karşılık, finansal teknolojik gelişmelerin, para ve finansı coğrafi köklerinden kopardığı ve para, mekan ve güç ilişkisinde bir dönüm noktası olduğu da ifade edilmektedir. Yine, mekanda anlamlı hale gelen iktisadi ve siyasi idarenin düzenleyici rolünü elektronik bir ortamda yerine getiremeyeceği, para ve finansın yeni biçimleriyle ilgili kurumların, bu idarenin egemenlik alanının dışında kalacağı da vurgulanmaktadır (Kobrin, 1997: 72).

Tarih ve kurumsal sistem, para ve finans coğrafyasındaki çeşitliliği açıklamada önemli değişkenlerdir. Paranın modern ekonomideki vazgeçilmez rolünü vurgulayan Corbridge ve Thrift (1994: 4), parasal sistemlerin tarihsel ve kurumsal gelişiminin, güç ilişkileriyle yakından ilgili olduğunu ifade etmiştir. Bu değişkenlerin, ülkelere özel kimi mekansal süreçlerin kavramsallaştırılmasında önemli rolleri vardır. Paranın mekansal süreçlerinin kavramsallaştırılmasında, tarihsel bir temelin varlığından bahsedebiliriz. Bankacılığın ve finansın tarihsel kalıpları ile paranın kurumsal coğrafyasının oluşumundaki yeni teknolojik etkenler, bu çerçeve içinde incelenebilir. Tarihsel ve teknolojik etkenlerin finansal mekan üzerindeki biçimlendirici rolleri, şube bankacılığının Türkiye’deki yeni coğrafyasında gözlemlenebilir. Mekansal bir çerçeve içinde para ve finansın bugünkü süreçleri üzerine doğru bir bakış açısı geliştirebilmenin ön koşulu; kurumcu bir yaklaşımın önemini kavrayabilmektir. Bu amaçla, para, güç, mekan ve teknoloji arasındaki etkileşimlerin ele alınması bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır. Böyle bir kavramsal ayırmaştırmanın gereği, kurumcu

yaklaşımın çok az uygulandığı bir alandaki kuramsal çözümlerinin zamana ve mekana bağımlılığıdır.

Kuramsal yönden ele alınmamış konuların varlığına rağmen, para coğrafyası genç bir alt disiplin olarak temel bir kuramsal bir çerçeveye sahiptir. Bu çerçeve içerisinde dört ana araştırma alanından bahsedebiliriz: siyasal iktisadi bir bakış açısıyla kapitalist mekan ekonomisinin kriz eğilimli yapısı içinde finansın rolü; mekansal örgütlenme, finans kurumları ve hizmetler; uluslararası finans merkezlerinin iktisadi, siyasi ve sosyal dinamikleri ve son olarak bölgesel-finansal akımlar ve bölgesel-finansal gelişme (Martin, 1999: 5).

Para, güç ve mekan ilişkilerini konu alan son dönem çalışmalarda, paranın kurumsal coğrafyasına çok az değinilmiştir. Bu alandaki kuramsal boşluk, başlıca iki noktada ele alınabilir: finans kurumlarının değişken coğrafyalarının oluşumunda, sosyo-iktisadi, kurumsal ve teknolojik faktörler ve kentsel finansal coğrafyalar. Farklı yaklaşımdaki çalışmaların, bölgesel finansal gelişme ve yer seçim teorilerine yapmış olduğu önemli katkılara rağmen bu iki alanın sentezinde yine teorik bir boşluğun varlığından bahsedebiliriz.

2. Paranın Kurumsal Coğrafyasında Farklı Yaklaşımlar

Paranın kurumsal coğrafyasının çözümlenmesinde, farklı kuramsal temellerin varlığından bahsedilebilir. Neoklasik, Keynesyen, Marksist ve tarihselci kuramlar burada ana vurgularıyla ele alınmaya çalışılacaktır. İktisadi çözümlerinin temellerini oluşturan bu yaklaşımlar, para ve finansın zamana ve mekana özgülükleri temelinde irdelenecektir.

Para ve mekan etkileşimiyle ilgili iktisadi çözümlenin ilgi alanı, sosyo-iktisadi, tarihsel ve kurumsal yaklaşımların uzağındadır. Ana kuramsal çerçevesi, mekansız ve zamansız bir dünya üzerine kurgulanan, neoklasik iktisadi görüş, para ve finansın farklı coğrafyalarının çözümlenmesinde belirgin bir açıklayıcılık temeline sahip değildir. Buna karşılık böyle bir iktisadi yaklaşım, bankacılık ve finansal işlevlerin en uygun coğrafi faaliyet alanının belirlenmesine ilişkin içsel kurumsal etkenlerin ortaya konması açısından önem taşımaktadır. İktisadi yaklaşım, piyasa mekanizması işlevlerini temel aldığından, bankacılığın bölgesel ve kentsel ölçeklerdeki örgütsel çözümlenmesine ilişkin bazı önemli noktaların aydınlatılmasında da yararlı olabilir. Neoklasik kuram,

finansal kurumların kentsel-konumsal çözümlerine ilişkin bazı önemli araçlar sağlasa da, paranın yeni kurumsal coğrafyası, iktisadi ağırlıklı bir yaklaşım üzerine kurgulanamaz. Çünkü, para coğrafyası üzerine kurgulanmış bir çalışmanın varsayımsal yapısı, para, mekan, güç ve teknoloji etkileşiminin tarihsel bir çözümlemesini zorunlu kılmaktadır. Tarih, para ve finansın farklı coğrafyalarının oluşumunda önemli bir parametredir ve mekansızlık-zamansızlık bağlamında ele alınan iktisadi bir dünya, parasal oluşumların coğrafi çeşitliliğini açıklamada yetersiz kalmaktadır. Buna bağlı olarak iktisadi bir yaklaşımın çözümleme alanı dışında kalan mekansal ağırlık veya zayıflık, finansal dışlama (financial exclusion) veya finansal kapsama (financial inclusion) gibi bir dizi çözümleme alanı, yeni kuramsal çerçevenin bileşenlerini oluşturmaktadır.

Bölgesel-finansal ilişkilerin çözümlenmesinde de, neoklasik kuram, denge yaklaşımının ötesinde bir açıklayıcılık temeline sahip değildir. Bölgeler arasındaki rekabet ve az gelişmiş bölgelerin içsel niteliklerinin varlığının, finansal akımlar, dönüşüm ve dolaşım ilişkileri temelinde, bölgesel farklılıkları denge yönünde uzlaştıracak varsayımı birkaç yönden eleştiriye açıktır. Birincisi, bölgelerin tasarruf ve yatırım, ithalat ve ihracat potansiyellerinin kompozisyonundaki farklılıkların, ulusal ve bölgesel finans kurumlarının “saf aracılığında” dengeye ulaşacağı varsayımı (Chick ve Dow 1988: 223), bazı bölgelerin neden sürekli açık verdiğini açıklayamamaktadır. Myrdal (1957: 28) gibi kurumcuların işaret ettiği; bölgeler arasındaki sermaye akımlarının bölgesel eşitsizliğe katkıda bulunacağı öngörüsü, aslında bölge içi sermaye, emek ve tasarruf potansiyeline konu bir kısır döngü yaklaşımının ifadesidir. Bölgesel finans vurgusundan uzakta, yakın dönem sosyal araştırmalar da bölgelerin içsel niteliklerinden kaynaklanan bu kısır döngüye işaret etmektedirler. Sosyolojik araştırmalar, bölgelerin finansal gelişim sürecinde, iktisadi olmayan bazı sosyal kalıpların belirleyici olduğunu ve bu kalıpların varlığının, sürekli bir denge durumunun oluşumuna imkan tanımadığını göstermiştir. Bankacılık sisteminin mekansal çözümlemesinde, “sosyal gömülülük” temalı çalışmalar, bankacılığın örgütlenme biçiminin, bölge içi finansal potansiyellerin sosyal kompozisyonunu olumsuz yönde etkileyebileceğine işaret etmektedir. Neoklasik kuramın öngörüsünün tersine, şube bankacılığının ve büyük bankaların varlığı, sosyal ilişkileri zayıflatmakta ve bölgenin kredi karakteri üzerinde olumsuz etkide bulunmaktadır (Green ve Kwong, 1995). İkinci önemli nokta, devletin

düzenleyici rolü, büyük finans merkezleri lehine, bazı bölgelerin finansal ağırlıklarının artmasında veya kalıcı hale gelmesinde önemlidir. Finansal serbestleşme ve yeni bilgi ve iletişim teknolojileri, bir yandan finansal mekanın türdeşleşmesine neden olurken, bir yandan da “yeni düzenleme mekanlarının” ortaya çıkışına neden olmaktadır (Budd, 1999: 116). Böyle bir süreç içerisinde bütün politik çabaların, gelişmiş finansal bölgelerin “gömülülük” niteliklerini korumak yönünde olması, para ve finansın geleneksel “kırmızı çizgili” dışlama alanlarının (Dow, 1999: 46), hem kentsel hem de bölgesel düzeyde varlığını sürdürmesine neden olmaktadır. Saf iktisadi bir çözümleme, sosyal ve bölgesel gömülülük temelindeki bu olguları açıklamada yetersiz kalmaktadır.

Parasalıcı yaklaşım, finansal sistemlerin mekansal gelişimini açıklamada bölgesel ve kurumsal bir çerçeveyi esas almaktadır. Bölgesel kalkınmanın parasal yönlerine ve bankacılık sisteminin mekansal evrimine dikkat çeken Keynesyen çözümleme, paranın kurumsal coğrafyasında önemli bir kuramsal temele sahiptir. Parasalıcı yaklaşımın en önemli kuramsal zayıflığı, tarihsel açıdan ele alınabilecek mekansal dinamiklere yeterince önem vermemesidir. Aslında finansal sistemin mekansal nitelikleri açısından bazı sosyo-iktisadi çözümler parasalıcı çerçeve içinde yer bulabilmiştir. Burada temel kuramsal eksiklik, bölgesel ve kurumsal bir çerçeve içinde mekan boyutunun ihmalinden ziyade, mekansal vurgunun daha çok düzenleyici bir çerçeve içinde kalmasıdır. Benzer biçimde finans kurumlarının mekansal nitelikleri ile ilgili kentsel bir çözümleme de bu yaklaşım içinde eksik kalmıştır.

Marksist yaklaşım üzerine kurgulanan sosyo-iktisadi yaklaşım, paranın sosyal rolünü vurgulamakta, bölgeler arasındaki yapısal ve hiyerarşik etkileşimleri ele almaktadır. Böyle bir çerçeve içerisinde, özellikle güç ilişkilerinin ve mekansal ifade biçimlerinin temel alındığı zengin bir araştırma alanının varlığından bahsedebiliriz: paranın değişen rolü; para ve temsil krizi; paranın jeopolitiği; finans sermayesi-ulus devlet ilişkisi; küresel finansal sistem ve sermayenin uluslararasılaşması; para, finans ve mekansal hiyerarşi, kredi sistemi ve mekan; para, mekan, zaman ve sosyal güç (Harvey, 1985: 190 ve 1999: 245). Bu araştırma alanlarında para ve finansın dolaşım, dönüşüm ve akım ilişkilerinin, farklı ölçeklerdeki hiyerarşik üretim biçimlerini şekillendirici rolü yoğun bir biçimde vurgulanmaktadır. Paranın biçimlendirici etkisi, emek, sermaye,

teknoloji ve mekan ilişkileri bağlamında daha çok bu hiyerarşik üretim ilişkilerinin finansal temellerini vurgulamak adına ele alınmaktadır:

“Para, finans ve kredi, hiyerarşik olarak örgütlenmiş merkezi sinir sistemini biçimlendiriyor, bir bütün olarak sermaye dolaşımını düzenliyor ve kontrol ediyor ve özel teşebbüs yoluyla da olsa sınıf çıkarımı ifade ediyor. Finansal piyasalar, ürün ve işgücü piyasalarını ayırıyor ve üretime karşı belli bir özerklik kazanıyorlar. Bu durumda, kent merkezleri, çoğunlukla hiyerarşik olarak örgütlenmiş coğrafi bir yapı içerisinde koordinasyon, karar verme ve kontrol merkezleri haline gelebilirler” (Harvey, 1985: 190).

Böyle bir çözümleme içerisinde mekan, daha çok para ve kredi sisteminin yeniden ürettiği çelişkilerin sergilenebileceği coğrafi bir ifade biçimine indirgenmiştir³. Yani diğer bir deyimle, mekanın, paranın gelişiminde biçimlendirici etkisine daha az yer değinilmiştir. Daha önce de ifade edildiği gibi, para ve finans ilişkileri elbette mekana değişik ifade biçimleri katarlar ve bir anlamda şekillendirirler. Finans merkezlerindeki benzer ve tamamlayıcı finansal, ticari ve hizmet faaliyetlerinin bir arada örgütlenmesi, hem bu merkezlerin kalıcılıklarını garantiye alan uygun bir “finansal iklim” yaratırlar, hem de sosyo-kültürel bir altyapı hazırlarlar. Fakat aynı zamanda, bu merkezlerin tarihsel gelişim süreci içerisinde, “birikmiş, sağlanmış ve kenetlenmiş” farklı nedensellikler de bir mekansal gelişim kalıbı yaratırlar. Bir diğer ifadeyle, finansal merkezlerde bankaların ve diğer finansal kurumların genel merkezlerinin, karargahlarının ve karar verme birimlerinin bir arada bulunuyor olmalarının yaratmış olduğu finansal iklim ve prestij, salt mekandan kaynaklanan özgülüklerle de ilgilidir. İşte mekanın bu çerçeve içerisindeki oluşturucu ve şekillendirici etkisi, sosyo-iktisadi yaklaşımın az değindiği ve çözümleme alanında fazlaca yer bulmayan konulardan biridir.

Sosyo-iktisadi yaklaşım, pürüzlü bölgesel finansal gelişmenin kavranmasında iyi bir kuramsal çerçeve sunmaktadır. Buna karşılık, para ve finansın değişken coğrafyalarının oluşumundaki mekansal ve kurumsal etkenlere yeterince değinilmemektedir. Marksist bir çözümlemenin temel ilgi alanı, finansal sistemin içinde barındırdığı çelişkiler olduğundan, alt ölçekteki coğrafi çözümler (bölgesel-kurumsal ve kentsel-konumsal) sosyo-iktisadi çerçevenin dışında

kalmaktadır. Bununla birlikte finansal dışlama ve kapsama süreçlerinin açıklanmasında kuramsal bir temele sahip olması, Marksist çözümlemeyi farklı kılmaktadır. Özellikle, Birleşik Devletler ve İngiltere'deki finansal coğrafyaları konu alan son dönem çalışmalarda, metropoliten kentlerin "bölünmüş finansal peyzajının" (Corbridge ve Thrift, 1994: 16), kentsel mekandaki sosyo-iktisadi dezavantajın (Golledge ve Stimson, 1997: 142) veya dışlamanın farklı bir boyuttaki göstergeleri olduğu ifade edilmiştir. Finansal hizmetler altyapısına erişimde dezavantajlı bir durumda olan ve ağırlıklı olarak etnik kimliğin belirleyici olduğu kimi sosyal grupların yaşama alanları, bu kentlerde ipotek finansmanının, kredilendirmenin ve sigortacılığın kırmızı çizgili sınırlarını (red-lined districts) veya hizmet dışı alanlarını (no-go zones) oluşturmaktadır (Corbridge ve Thrift, 1994: 17). Böyle farklılaşmış kentsel-finance peyzajların çözümlenmesinde, sosyo-iktisadi bir yaklaşım, kuramsal niteliği ve varsayımsal yapısı gereği, yeterli bir kavramsal donanımına sahiptir. Fakat yine de, kentsel finansal peyzajın oluşumunun daha bütünsel bir yaklaşımla ele alınmasında, bölgesel-kurumsal ve kentsel-konumsal düzeylerde farklı çözümleme alanlarında çalışma gerekliliği vardır.

Tarihsel yaklaşım, para, güç, mekan ve teknoloji arasındaki etkileşimlerin iyi bir çözümlemesini vermektedir. Burada "tarihsel" kavramı, özel bir akım veya okulu vurgulamaktan çok yöntembilimsel açıdan paranın kurumsal coğrafyasındaki farklı mekansal örgütlenme biçimlerinin, ülkelere özgü tarihsel süreçlerle ilişkilendirildiği bir çözümleme biçimini vurgulamaktadır. Aslında para coğrafyasında kurumcu diyebileceğimiz çalışmalarla, bu çerçeve içindeki çalışmaların tarihsel gelişim vurgusu arasında paralellikler bulunmaktadır. Kurumsal gelişim, doğası gereği tarihsel parametrelerden soyutlanamaz. Bankaların ve diğer finansal kurumların mekansal gelişim sürecinde, "gelişme kalıplarının" veya "birikim süreçlerinin" varlığından bahsetmek, kurumculuğun evrimci özününün doğal vurgusunu içinde taşımaktadır.

Tarihsel bir çerçeve içerisinde, finans kurumlarının gelişimini inceleyen son dönem çalışmalar, iki alan üzerinde yoğunlaşmışlardır. Birinci gruptaki çalışmalar, "Chick'in bankacılık gelişiminin evreleri kuramındaki" (Dow, 1999: 32) gibi, bölgesel finans ve bölgesel gelişme temelinde bankacılıktaki örgütlenme biçimlerinin gelişimini incelemektedir. İkinci gruptaki çalışmalar (Pratt, 1998 ve Loucks, 1994)

ise, finans kurumlarının mekansal örgütlenme biçimleriyle, ülkelere özgü finansal gelişme süreçleri arasındaki bağlantıyı daha yerel bir çerçevede ele almaktadır. Bu alandaki çalışmalar, özellikle para ve finansın kurumsal sisteminin tarihsel temellerini vurgulamak ve finans merkezlerinin bölgesel gömülülüğünü (territorial embeddedness) çözümlmek açısından belirli bir açıklayıcılığa sahiptirler. Buna karşılık, hala cevaplanmamış bir soru vardır: içsel kurumsal ve düzenleyici etkenler “konumsal kenetlenme sürecine” (locational lock-in) nasıl katkıda bulunmaktadır? Tarihselci bakış, finansal dışlama ve finansal kapsama süreçlerinin incelenmesinde, sosyo-iktisadi bir temeli, kuramsal çerçevesi dışında tutmaktadır. Aynı yaklaşımı temel alan çalışmalar, bölgesel (merkez ve kenar bölgeler arasındaki finansal farklılıklar) ve bölge içi (finansal merkezlerin kalıcılığı) konularına yoğunlaşırken, para ve finans kurumlarının, kentsel coğrafya içindeki farklı mekansal örgütsel biçimlerini göz ardı etmektedir.

3. Kurumcu Yaklaşımın Açıklayıcılığı

Paranın kurumsal coğrafyasını konu alan diğer yaklaşımların kuramsal eksiklikleri, kurumcu bir yaklaşımın gerekliliğine işaret etmektedir. Tablo 1, bu gerekliliği, karşılaştırmalı bir çerçeve içerisinde para, güç, mekan ve teknoloji ilişkileri temelinde özetlemektedir. Para coğrafyası bir genç bir alt disiplin olmasına rağmen, üst ölçekteki güç ilişkilerinden, alt ölçekteki mekansal konulara uzanan geniş bir araştırma alanına sahiptir. Böyle geniş bir yelpaze içerisinde, salt finans ve para vurgusuna sahip bir bakış açısı, mekana ve zamana özgü ilişkileri ve örgütlenme biçimlerini açıklamakta yetersiz kalacaktır. İktisadi sistemlerin sosyo-kültürel üst sisteme bağlı olduğu kurumcu varsayımından hareketle, para ve finansın kurumsal biçimlerinin farklı coğrafyalarda, farklı mekansal örgütlenme biçimleri içinde ele alınabileceği ifade edilebilir. Burada kurumcu yaklaşım, para ve finansın farklı coğrafyalarının şekillenmesinde rol oynayan kurumsal, sosyo-iktisadi, mekansal ve teknolojik etkenleri birlikte ele alan bir çerçeve sunmaktadır. Bölgesel gelişmişliğin veya azgelişmişliğin finansal temelleri, bankacılığın mekandaki örgütlenme biçimleri, finans merkezlerinin kalıcılıkları ve finansal kurumların yer seçimsel kriterleri gibi bir dizi özel araştırma alanında çözümlmelerde

Tablo 1. Karşılaştırmalı Bir Bakış Açısından Paranın Yeni Kurumsal Coğrafyası: Para, Güç, Mekan ve Teknoloji

PARA, GÜÇ, MEKAN VE TEKNOLOJİ ÜZERİNE YAKLAŞIMLAR	ETKİLEŞİMLER			SÜREÇLER			BAĞLAM	
	Para ve Mekan	Finansal Sistem ve Mekan	Bankalar ve Mekan	Finansal Mekanın Türdeşmesi	Finansal Yoğunlaşma	Finansal Dışlama	Paranın Yeni Kurumsal Coğrafyası İçin Kurumsal Çerçeve	Paranın Yeni Kurumsal Eksiklikler
Tarihsel Yaklaşım	Paranın farklı coğrafyalarının çözümlenmesinde, tarih önemli bir parametredir.	Finansal sistemin mekansal yapılışı, "kenetlenme etkileri" ile ilgilidir.	Bankacılıkta kümelene ve kurumsal avantaj veya dezavantaj, bankaların faaliyet alanının tarihsel temeliyle bağlantılıdır.	"Coğrafyanın etkisizleşmesi" bir yana, yeni teknolojiler finansal yoğunlaşmaya neden olmaktadır.	Finansın tazelenen egemenliği, bir dizi merkezde yoğunlaşmayı teşvik etmektedir.	Finansal mekanda eşitsizlik, bölgesel ve bölge içi düzeylerdeki finansal dışlama alanlarının varlığında oldukça belirgindir.	"Eski zenginlik" alanları, farklı finans kurumlarının merkezleriyle, yeni perakende ve toptan bankacılık dışlama ve faaliyetlerine ev sahipliği yapmaktadır.	"Kurumsal kenetlenmeye" katkıda bulunan içsel kurumsal ve düzenleyici etmenler.
Sosyo-İktisadi Yaklaşım	Para ve finansın mekansal yapıları arasındaki farklılaşmanın özü, geniş bir aralıktaki sosyal, iktisadi ve siyasi dinamiklerde saklıdır.	Finansal sistemin yapılanışındaki ilişkiler, aynı zamanda özel bir coğrafi ifade biçimi de almaktadır.	Bankacılık sistemi, "pürüzlü coğrafi gelişimin" yeniden üretimine katkıda bulunmaktadırlar.	Yeni teknolojik gelişmeler, kredi sistemi yoluyla, hiyerarşik ilişkilerin yeniden üretimine katkıda bulunmaktadırlar.	Finansal yoğunlaşma, finans sermayesinin "hiyerarşik olarak örgütlenmiş merkezi sınır sisteminin" coğrafi ifadesinde oldukça belirgindir.	Finansal merkezleşme, kent içi düzeydeki bölünmüş finansal peyzajlarda oldukça belirgin olan finansal dışlama alanlarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır.	Paranın somut temsili biçimlerinden uzaklaşma, coğrafi açıdan hiyerarşik sonuçlar doğurmaktadır.	Para ve finansla ilgili alt düzey coğrafi çözümlenme: bölgesel-kurumsal ve bölgesel-kenetlenme-kurumsal.

Tablo1 (devam ediyor)

PARA, GÜÇ, MEKAN VE TEKNOLOJİ ÜZERİNE YAKLAŞIMLAR	ETKİLEŞİMLER			SÜREÇLER		BAĞLAM		
	Para ve Mekan	Finansal Sistem ve Mekan	Bankalar ve Mekan	Finansal Mekanın Türdeşleşmesi	Finansal Yoğunlaşma	Finansal Dışlama	Para ve Yeni Kurumsal Kuruluşlar İçin Kurumsal Çerçeve	Kurumsal Eksiklikler
Parasal Yaklaşım	Bölgesel-finansal çözümlenme, para ve finansın mekansal örgütlenme biçimlerinin kavranmasında önemlidir.	Kurumsal bir çerçeve içerisinde, bölgesel finans, finansal sistemin mekansal biçimlenişinde, dolaysız bir etkiye sahiptir.	Bankacılık gelişiminin her aşaması, iktidite tercihinin ve kredi yaratımının mekansal kalıplarını şekillendirmektedir.	Bölgesel-finansal farklılıkların varlığı, finansal mekânın tam türdeşleşmesini imkansız kılmaktadır.	Düzenleyici bir çerçevedeki kurumsal gelişmeler, finans merkezlerindeki yoğunlaşmayı teşvik etmektedir.	Kredi piyasalarının bölgesel bölümlenmesi, "kredi kısıtlı bölgeleri" ortaya çıkmasına neden olmaktadır.	Serbestleşme ve teknolojik gelişmeler, bölgelerarası veya ulusal bankacılık lehine finansal merkezleşmeyi teşvik etmektedir.	Bankacılık sisteminin tarihsel gelişiminde mekansal dinamikler. Finansal kurumların kenttsel çözümlenmesi.
İktisadi Yaklaşım	Zaman ve mekân, iktisadi çözümlenmenin önemsiz unsurlarıdır.	Paranın kurumsal sistemi, rasyonel bir mekansal örgütlenmenin özelliklerini taşıır.	Bankacılığın coğrafi tercihleri, mekansal bir denge durumunun özelliklerini yansıtmaktadır.	Finansal mekân, doğal olarak türdeşdir. Teknoloji ve kurumsal sistem türdeşlemeyi daha da artırmaktadır.	Kurumsal çerçevenin dışında bırakılmıştır.	Kurumsal çerçevenin dışında bırakılmıştır.	Bankacılığın yeni örgütlenme biçimleri, finansal mekânın türdeşleşmesine katkıda bulunmamaktadır.	Tarihsel yönden para, mekân ve teknolojinin karşılıklı etkileşimi. Para ve finansın mekansal çözümlenmesinde, iktisadi olmayan etkenler.

Tablo 1 (devam ediyor)

PARA, GÜÇ, MEKAN VE TEKNOLOJİ ÜZERİNE YAKLAŞIM- LAR	ETKİLEŞİMLER			SÜREÇLER		BAĞLAM		
	Para ve Mekan	Finansal Sistem ve Mekan	Bankalar ve Mekan	Finansal Mekanın Türdeşleşmesi	Finansal Yoğunlaşma	Finansal Dışlama	Paranın Yeni Kurumsal Coğrafyası İçin Kurumsal Çerçeve	
Yeni Kurumsal Kurumlar (Tarihsel-Kurumsal Bakış)	Tarih ve kurumsal sistem, para ve finans için mekansal bir temel belirlemektedir.	Finansal sistemin mekansal özellikleri, para, güç, mekan ve teknoloji arasındaki etkileşimlerin yeniden tanımlanmasıyla çözümlenebilir.	Bankacılığın coğrafi kalıpları, bankaların faaliyet alanlarıyla ilgili tarihsel bir temel varlığı yanında, yeni finansal teknolojinin ortaya çıkardığı değişen kurumsal ihtiyaçlarla da ilgilidir.	Devletin, kamu finansal mekanındaki rolüne işaretler, finansal mekanın türdeşleşme sürecinin yeni bir tanımlanması, düzenleyici bir çerçeve içerisinde, tarihsel yönlerden de ele alınabilir.	Finansal yoğunlaşma, bankacılığın bölgesel ve düzeylerde değişen coğrafi tercihleri açısından da oldukça belirgindir.	Finansal yoğunlaşma, sadece kentsel düzeyde değil bölgesel düzeyde de finansal dışlama alanlarının ortaya çıkışına zemin hazırlamaktadır.	Paranın yeni kurumsal coğrafyasının çözümlenmesinde, paranın mekansal süreçlerinin yeniden tanımlanması gerekmektedir.	Finansal dışlamanın kent içi ve bölge içi düzeylerdeki çözümlenmesi.
						Coğrafi-finansal değişkenlerin çözümlenmesi, finansal dışlama sürecinin kavranması açısından önemli bir önemi vardır.	Paranın mekansal süreçleri, geniş bir aralıktaki coğrafi düzeylerde ele alınabilir.	Farklı bankacılık faaliyetlerinin kentsel coğrafyasının çözümlenmesinde
							Bölgesel-finansal gelişim ve yer seçim teorilerinin sentezi, bu süreçlerin belli ülkelerdeki çözümlenmesi açısından kurumsal bir temel teşkil edebilir.	Finansal konumsal etkiler.

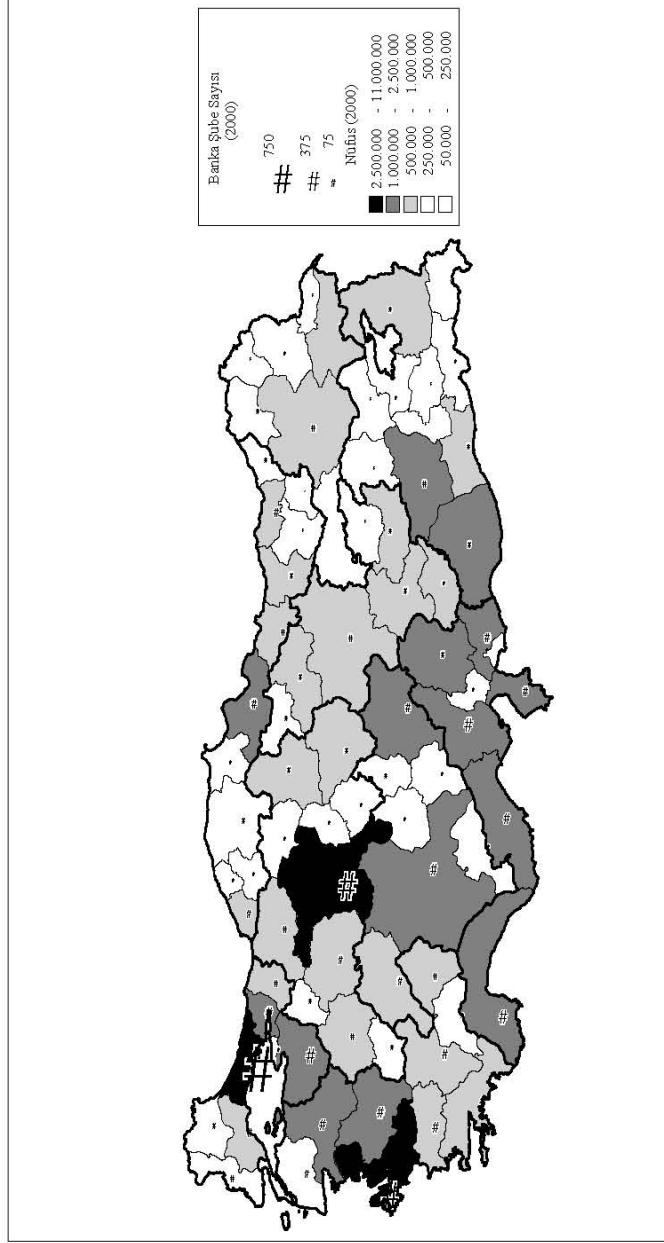
bulunmanın ön koşulu, sosyal sistem içerisindeki değerler sistemini kavramak ve mekana özgü özellikleri temel almaktır.

Kurumculuğun bu geniş çerçeveli bakış açısının gerekliliği, Türkiye örneğinde de çok belirgindir. Özellikle 1980'lerden sonra farklı bir ölçek ve nitelikte cereyan eden finansal gelişmeler, hem kurumsal sistemde hem de mekanda karşılığını bulmuştur. Kurumsal gelişmelerin çok geniş bir çözümlenmesinin yapılması bu makalenin kapsamı dışındadır. Burada paranın kurumsal coğrafyası ile ilgili gelişmelerin, Türkiye'ye özgü mekansal süreçlerin oluşumuna nasıl katkıda bulunduğu genel hatlarıyla ele alınacaktır. Para ve finansın mekansal süreçlerin tanımlanmasında, şube bankacılığının bölgesel temelini çözümlenmesi, anahtar bir role sahiptir. Türkiye örneğinde, şube bankacılığının bölgesel kalıpları, bölgesel ve bölge içi coğrafi-finansal değişkenlerle (nüfus, bankacılık kredileri ve mevduatlar) ve bankaların kentsel yer seçimi tercihleri ile yakından ilgilidir. Banka şubelerinin üç büyük kentte (İstanbul, Ankara ve İzmir) yoğunlaşmaları, şube bankacılığının bölgesel tercihlerini de yansıtmaktadır. Türkiye'de il nüfusuna göre banka şubelerinin bankacılık alt bölgelerindeki coğrafi dağılımını gösteren Şekil 1, bu bölgesel tercihlerin, mekansal bir gelişme kalıbı yarattığını vurgulamaktadır. Finansal mekanın türdeşleşmesi, finansal yoğunlaşma ve finansal dışlama olarak tanımlanabilecek paranın mekansal süreçleri, bu kentsel-bölgesel bağlamda ele alınabilirler.

Türkiye'de kamu finansal mekanının türdeşleşmesi, özel ve devlet şube bankacılığının değişen coğrafi tercihleri açısından oldukça belirgindir. Bu sürecin ikili tanımlanması, şube bankacılığının kamusal ve teknolojik yönlerini yansıtmaktadır: geçmişte bölgesel-finansal gelişmeyi amaçlayan devlet şube bankacılığı yoluyla türdeşleşme ve özel bankacılığın yeni teknolojik yönelimli kurumsal şekilleri nedeniyle türdeşleşme. Özellikle ikinci dünya savaşı sonrası finansal gelişmelere damgasına vuran kalkınmacı bankacılık dönemi boyunca izlenen ulusal şube bankacılığı politikası, endüstriyel-ticari ve bölgesel-finansal gelişmeyi sağlamayı amaçlamaktaydı. Kamu bankacılığının, finansal açıdan ikincil öneme sahip kentleri, kasabaları, kırsal bölgeleri ve alt düzey mevduat ve kredi alanlarını içine alan yaygın şube ağı politikası, yerel finansal gelişmenin desteklenmesi yanında, devletin bir dizi kamusal ve finansal işlevinin yerine getirilmesinde önemli rol oynamıştır.

Kamu finansal mekanını türdeşleşmek şeklinde ifade edilebilecek bu dolaylı amaç, devletin kamusal ve finansal varlığının banka şubeleri yoluyla temsil biçimini de içine alıyordu. Burada, kamu finansal mekanı, devletin maaş ödemeleri, vergi toplanması ve diğer kamusal ödemeler gibi rutin faaliyetlerinin gerçekleştirildiği ve daha çok devletin düzenleyici sınırları içerisinde kalan soyut bir mekandır. Özel bankacılığın gelişmediği veya faaliyet alanı olarak esas almadığı yerlerde, kamu bankacılığının, yerel birikimleri arttırmak ve kredilendirmeyi sağlamak gibi finansal bir işlevi de vardı. Mekansal açıdan ele aldığımızda özel şube bankacılığının “kırmızı çizgili sınırları” (Corbridge ve Thrift, 1994: 17 ve Dow, 1999: 46) içerisinde yer alan bölgeler, uzun bir dönem boyunca Türkiye’de kamu bankacılığının başlıca faaliyet alanları olmuştur. Son dönem çalışmalar, bu sınırlar içerisindeki bölgeleri “finansal dışlama alanları” olarak tanımlamaktadır. Burada Halk Bankası, yaygın faaliyet alanına sahip ve kamusal-finansal amaçları yine geniş bir coğrafya içerisinde gerçekleştirmeye çalışan bir banka olarak, kamu şube bankacılığının iyi bir örneği olarak ele alınabilir. Banka, tarihi gelişim süreci boyunca, kabul edilemeyen kredi riskine ve düşük tasarruf potansiyeline sahip kırmızı çizgili alanları kendisine faaliyet alanı olarak seçmiştir. Halk Bankası, Marmara bölgesi gibi şube bankacılığının gözde bölgelerinden ve yine İstanbul, Ankara ve İzmir gibi önemli bölgesel merkezlerden ziyade, yoğun tarımsal ve KOBİ kredi faaliyetlerine konu olan ikincil bölgelerde ve kırsal niteliği fazla olan alt düzey bölge merkezlerinde şubeleşme yoluna gitmiştir. 2001 krizi, sadece kamu bankacılığının coğrafi tercihlerini değiştirmekle kalmamış, Türkiye’de bankacılığın faaliyet alanıyla ilgili genel mekansal kalıpları da değiştirmiştir.

Genel olarak ele alındığında, Türkiye’de kamu bankacılığının coğrafi faaliyet alanını geliştirmek yoluyla icra edilen kamu finansal mekanını türdeşleştirmek gayretlerinin tamamlanmamış bir süreç olduğu ifade edilebilir. Bunda elbette finansal teknolojinin gelişmesine imkan tanıdığı yeni örgütlenme biçimlerinin ve bankacılıktaki değişen ürün ve hedef kitle stratejilerinin de önemli bir etkisi vardır. Kamu ve özel bankacılıktaki son dönem yaşanan şube ağının verimliliştirilmesi, bölümlenmesi ve şube dışı kanalların yaygın kullanımı gibi iktisadi ve teknolojik yönelimli gelişmelerin, bankacılığın mekansal kalıplarını da

Şekil 1. Türkiye’de İl Nüfusu ve Banka Şubelerinin Coğrafi Dağılımı (2000)

Kaynak: DİE, 2002; Tulay, 2001 ve Türkiye Bankalar Birliği, 2001.

değiştirmeye başladığını söyleyebiliriz. Bu kalıpların değişimi, salt faaliyet alanını değiştirmek veya üç büyük kent olgusunu destekleyen yoğun ağ ilişkilerine konu bir finansal çevrenin nimetlerinden faydalanmak şeklinde ele alınmamalıdır. Burada daha çok kamu bankacılığı açısından ele alınabilecek, bankacılığın kamusal işlevlerinin yerine getirilmesinde artık mekanda yaygın bir örgütlenme biçimine gerek olmadığı yaygın görüşünün varlığından bahsedilebilir. Fakat Türkiye’de paranın kurumsal coğrafyasındaki değişimleri, indirgemeci bir yaklaşımla genel sosyo-iktisadi gelişmelerden bağımsız sadece mekanda örgütlenme düzeyinde ele almak, doğru bir yaklaşım olarak değerlendirilemez. Zaten kurumcu bir yaklaşımın gerekliliğinin test edildiği bu makalenin konusunun, “zararına bankacılık ve değişen mekansal kalıplar” olması tutarlı görülmemektedir. Bu, sadece kurumcu yaklaşımın hazır kavramsal çerçevesinden yararlanmak olarak da ele alınmamalıdır. Burada çok kısa bir özeti verilen paranın Türkiye’deki kurumsal coğrafyasındaki ana mekansal süreçlerin çözümlenmesi, ancak sosyo-iktisadi bir kavramsal donanımla yapılabilir. Bankacılığın kamusal bir role sahip olduğu ve bunun da mekanda farklı bir örgütlenme biçimi doğurduğu varsayımının neoklasik bir çerçeve içerisinde test edilebileceği tartışılabilir bir olgu olarak görülmektedir.

Türkiye örneğini de temel alarak, kurumcu bir yaklaşımın, para coğrafyasının özel çözümlenme alanlarında sunabileceği kuramsal katkının ne olabileceği üzerinde durulabilir. Öncelikle bankacılığın ve finansal kurumların mekanla ilişki biçimlerinin, iktisadi bir bağlamdan ziyade sosyal ve siyasal bir bağlamda ele alınması gerekmektedir. Bu paranın sosyal rolünün ve kurumsal bir temelde bu rolün vazgeçilmezliğinin bir göstergesidir. Paranın sosyal ilişkilerde aracı konumunun ve sosyal ilişkilerin mekana ve zamana bağımlılığının temelde işaret ettiği nokta, paranın kurumsal coğrafyada şekillendirici ve oluşturucu rolüdür. Paranın mekan-zamandaki bu rolü, farklı mekansal süreçlerin birlikte ele alınmasını gerektirmektedir. Türkiye örneğinde finansal dışlama sürecinin, kamu finansal mekanının türdeşleşmesi süreciyle ilişkisel bir bütünlük içinde olması ve her iki sürecin de, mekansal etkileri daha çok kentsel ölçekte gözlemlenecek mekansal yoğunlaşma süreciyle bağlantılı olması bunun göstergesidir. Kurumcu bir yaklaşımın önemi de tam bu noktada ortaya çıkmaktadır: paranın mekansal süreçleri, tarih ve teknolojinin birlikte biçimlendirdiği bir gelişme kalıbı içinde ele

alınmalıdır. Burada güç ilişkilerinin rolü, finansal mekanın, devletin düzenleyici mekanının bir parçası olarak görüldüğü bir çerçeve içerisinde oldukça belirgindir (Martin, 1999: 9).

Bankacılığın tarihsel ve mekansal gelişiminde belli bölgesel kalıpların varlığından bahsetmek, diğer önemli bir kurumcu argümanın ilgi alanına girmek demektir: bölgesel gömülülük (territorial embeddedness). Gömülülük, belli bir teknolojik yörünge boyunca kaydedilmiş sosyo-kültürel, iktisadi ve mekansal belirleyicilerin birikim sürecinin herhangi bir zamanda kaydedilmiş bir resmi olarak görülebilir. Storper, bunu şu şekilde ifade etmektedir: “...örgütler, teknolojik bir yörünge boyunca yol almak üzere belli bir mekan parçasında kümelenmektedirler” (1999: 40). Burada vurgulanması gereken nokta, finans merkezleri gibi özel bir mekansal ağırlığa sahip alanların kalıcılıklarının açıklanmasından çok, bankacılığın farklı örgütlenme biçimlerinin ortaya çıkışındaki coğrafi temeli açıklamaktır. Elbette sadece teknolojik tercihlerin önderlik ettiği bir gömülülük oluşum sürecinin kavramsallaştırılması düşünülemez. Türkiye örneğine hatırlayacak olursak, bugünkü şube bankacılığının bölgesel kalıplarının ortaya çıkışında, kalkınmacı bankacılık döneminden bugüne kadar uygulanan bölgesel-finansal politikaların, teknolojik gelişmelerin ve güç ilişkilerinin rol oynadığı ifade edilmiştir. Gömülülüğün kentsel ve bölgesel ölçeklerde farklı mekansal kalıplar bağlamında incelenebileceği ön kabulü benimsendiğinde, bankaların ve diğer finansal kurumlarının kentsel mekandaki kümelenme veya dağılma biçimlerinin farklı bir çözümleme alanı olduğu, bölgesel bankacılık alanlarının ise akımlar, dolaşım ve dönüşümler temelinde yine farklı bir çözümleme alanı içerisinde ele alınabileceği ifade edilebilir. Türkiye ölçeğinde şube bankacılığının bölgesel dışlama veya kapsama alanlarının varlığı, özel ve kamu bankacılığının coğrafi tercihlerinin bir ürünü olarak görülürken, kamu finansal mekanının türdeşleşmesi kurumsal temelleri daha köklü olan bir süreç olarak ifade edilebilir.

Kurumcu yaklaşımın açıklayıcı olduğu alanlardan biri de paranın sosyal rolünün mekansal ayırım ve dışlama temelinde çözümlenmesidir. Finansal dışlama veya kapsama süreçlerinin özellikle kentsel bağlamdaki yakın dönem çözümlenmeleri belli sosyo-mekansal niteliklere sahip sosyal grupların finansal ürünlere ve işlevlere erişimindeki farklılıkları incelemektedir. “Finansal olarak bölünmüş kentsel peyzaj” farklı

coğrafyalardaki birçok metropoliten kentin ayırt edici niteliği haline gelmeye başlamıştır (Corbridge ve Thrift, 1994: 17). Para coğrafyasının bir alt disiplin olarak gelişimine paralel olarak kentsel finansal peyzaja artan entelektüel ilginin benzerine bölgesel-financeal çözümlenelerde rastlayamıyoruz. Farklı finansal bölgelerin varlığı, bölge ölçeğindeki sosyo-iktisadi bir çözümlenmenin uzağında yalnız bölgesel finans (Chick ve Dow, 1988: 223; Dow 1999: 46 ve Dow ve Rodriguez-Fuentes, 1997: 914) temelinde ele alınmaktadır. Türkiye örneği, banka mevduat ve kredilerinin coğrafi dağılımında, bölgelerin finansal gelişme kalıplarının belirlediği belli türdeşliklerin gözlemlenebileceği ve bunların bankacılık alt-bölgelere olarak tanımlanabileceğini göstermiştir. Bu alt bölgelerin tanımlanmasında nüfus dışındaki diğer sosyal verilerin kapsamlı bir dökümünün yapılmamış olmasına rağmen, bunların belli finansal dışlama veya kapsama alanları olarak sınıflandırılabilmesine dair bazı bulgular elde edilmiştir. Bu çıkarımın yapılmasında rol oynayan en önemli etkenler, Türkiye’de bankacılığın kamusal rolünün ve özel bankacılığın tercihlerinin belirlediği coğrafi faaliyet alanının, tarihsel bir temele sahip olması ve bu bölgesel örgütlenme kalıbının diğer sosyal, kültürel ve iktisadi değişkenlerin mekansal kompozisyonuna benzer bir yapı arz etmesidir. Burada, bankacılığın alt bölgelerinin farklı bölgesel sosyal veri gruplarıyla zenginleştirildiği bir inceleme düzeyinin varlığına ihtiyaç duyulmaktadır. Kurumsal donanımlı yeni çalışmaların, paranın kurumsal coğrafyasının bu özel inceleme alanına yapabileceği katkıların olduğu ifade edilebilir. Buna paralel olarak, bankacılığın kamusal rolü, finansal dışlama, bankacılığın bölgesel kalıpları ve “bölünmüş kentsel peyzaj” gibi bir dizi araştırma alanındaki çözümlenelerin de para coğrafyasında kurumcu yaklaşımın kavramsal temellerinin güçlenmesinde ve zenginleşmesinde önemli katkıları olacaktır.

Sonuç

Sonuç olarak, para coğrafyasının araştırma alanlarında, kurumcu çözümlenmenin sunacağı faydalar, iki noktada özetlenebilir.

Birincisi, finansal mekanın şekillenmesinde rol oynayan sosyo-kültürel, politik, iktisadi ve teknolojik nedenselliklerin, tarihsel bir temelde anlam kazanabilecek bir birikim sürecinin sonucu olduğu ifade edilebilir. Kurumcu çerçeve içerisinde, bu süreç, para ve finansın, kurumsal sistem temelindeki mekansal kalıplarını belirler. Bugün, para

ve finansın kurumsal coğrafyasındaki farklı örgütlenme biçimlerinin, hiyerarşik ilişkilerin ve bölgesel finans temelindeki dolaşım ve dönüşüm ilişkilerinin, salt finansal değişkenlerle değil, sosyo-iktisadi değişkenler temelinde de çözümlenmesi gerekliliği, mekansal kalıplar bağlamında daha da anlamlı hale gelmektedir. Bu noktada, kurumcu yaklaşım, radikal iktisadi söylemlere ciddi bir alternatif oluşturabilir. Mekansal çözümlemelere uygun kuramsal yapısı, kurumcu yaklaşımı bu alandaki çalışmalarda daha açıklayıcı kılmaktadır..

İkincisi, para ve finansın farklı kurumsal biçimlerinin sosyal bir temelde ele alınması gerekliliği, bu alandaki çözümleme biçimlerinin normatif bir çerçevede anlamlı hale gelebileceğine işaret etmektedir. Finansal coğrafyaların mekan-zaman temelindeki değişkenliğinin açıklanmasında, düzenleyici politikaların önemli bir rolü vardır. Bankacılığın kamusal rolü, kimi coğrafyalarda bölgesel-f finansal farklılıklar temelinde mekansal örgütlenme biçimlerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlarken, Türkiye gibi kimi örneklerde ise kamunun finansal etkinlik alanının genişletilmesi çerçevesinde anlam kazanmaktadır. Böyle bir rolün varlığından bahsetmek, finansal mekanları mekanik bir düzeyde akım, dolaşım ve dönüşüm ilişkilerine zemin hazırlayan alanlar olarak görmenin ötesinde, belli siyasal ve toplumsal amaçların yerine getirildiği ve getirilebileceği alanlar olarak değerlendirmek demektir. Bu normatif çerçeve içerisinde, kurumsal donanımlı çalışmaların sunacağı katkılar çok açıktır.

Para coğrafyasının kuramsal gelişiminin yeni aşamasında, kurumcu çözümleme, bu genç alt disiplinin araştırma alanlarını zenginleştirmenin ötesinde önemli yöntemsel katkılar da sunacaktır.

Notlar

¹ Bu makale, yazarın, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nde tamamladığı, "New Geography of Branch Banking in Turkey" başlıklı yayınlanmamış doktora tezinden faydalanılarak yazılmıştır.

² Parayı bir kurum olarak ele aldığımızda, mekan-zamansallığını da doğal bir vurgu olarak değerlendirebiliriz. Jessop (2000), stratejik-ilişkisel yaklaşımında, kurumların mekan-zamana bağımlılığını iki temele dayandırmaktadır: "Birincisi, bütün yapılar (ve daha ziyade bütün kurumlar), kesin mekan-zamansal uzantıya sahiptirler. Onlar belirli yerlerde ve belirli zamanlarda ortaya çıkarlar, bir ya da birden fazla özel ölçekte işlev görürler ve eylemin özel zamansal ufuklarıyla, sosyal ilişkileri uzatan ve olayları mekan-zamanda sıkıştıran kendi özel kapasitelerine sahiptirler ve kendi özel mekansal ve zamansal ritimleri vardır. İkincisi, bütün yapılar (ve daha ziyade kurumlar), eylemin belli

mekansal ve zamansal ufuklarının benimsenmesine ayrıcalık tanırlar...” Jessop, bu ikinci durumu, kurumların “mekan-zamansal seçiciliği” olarak adlandırmaktadır.

³ Harvey, kredi sistemi ve mekan ilişkisini ele alırken, kredi sisteminin yarattığı çelişkilerin son aşamada “coğrafi bir ifade biçimi” aldığını ifade etmektedir. Bu yapısal çözümlene, indirgemeciliğin oldukça uzağındadır: “Kredi sistemi aslında, paraya, mekan içerisinde, eşdeğeri olduğu mallardan bağımsız dolaşım imkanı vermektedir. Kredinin dünya piyasasındaki dolaşımı, mekanın zaman tarafından yok edilmesinin ana mekanizmalarından biri haline gelmekte ve malların (ve böylece sermayenin) mekan üzerindeki dolaşım kapasitesini dramatik bir biçimde artırmaktadır. Süreçte, kredi sistemindeki mevcut çelişkiler, aynı zamanda özel coğrafi ifade kazanırken, belli bir güç, sanayicilere karşılık, para sermayedarlarına geçmektedir” (1985: 38).

Kaynakça

Budd, Leslie (1999); “Globalisation and the Crisis of Territorial Embeddedness of International Financial Markets”, **Money and the Space Economy**, Ed. Ron Martin, John Wiley & Sons, West Sussex, 115-137.

Chick, Victoria; Dow, Sheila C. (1988); “A Post-Keynesian Perspective on the Relation Between Banking and Regional Development”, **Post-Keynesian Monetary Economics: New Approaches to Financial Modelling**, Ed. Philip Arestis, Edward Elgar, Aldershot, 219-250.

Corbridge, Stuart; Thrift, Nigel (1994); “Money, Power and Space: Introduction and Overview”, **Money, Power and Space**, Ed. Stuart Corbridge, Nigel Thrift, Ron Martin, Blackwell, Oxford ve Cambridge, 1-25.

DİE (2002); **22 Ekim 2000 Genel Nüfus Sayımı Geçici Sonuçları**, DİE, Ankara.

Dow, Sheila C. (1999); “The Stages of Banking Development and the Spatial Evolution of Financial Systems”, **Money and the Space Economy**, Ed. Ron Martin, John Wiley & Sons, West Sussex, 31-48.

Dow, Sheila C.; Rodriguez-Fuentes, Carlos J. (1997); “Regional Finance: A Survey”, **Regional Studies**, **31(9)**, 903-923.

Golledge, Reginald G.; Stimson, Robert J. (1997); **Spatial Behavior: Geographical Perspective**, the Guilford Press, New York ve Londra.

Green, Gary Paul; Kwong, Tsz Man (1995); "Embeddedness and Capital Markets: Bank Financing of Businesses", **Journal of Socio-Economics**, **24(1)**, 129-149.

Harvey, David (1985); **The Urbanization of Capital**, The Johns Hopkins University Press, Baltimore.

Harvey, David (1989); **The Condition of Postmodernity**, Basil Blackwell, Oxford.

Harvey, David (1999); **The Limits to Capital**, Verso, Londra ve New York.

Jessop, Bob (2000); "Institutional (Re)Turns and the Strategic-Relational Approach", Department of Sociology, Lancaster University:

<http://www.comp.lancs.ac.uk/sociology/soc046rj.html>

Kobrin, Stephen J. (1997); "Electronic Cash and the End of National Markets", **Foreign Policy**, Summer, (107), 65-77.

Lee, Roger (1999); "Local Money: Geographies of Autonomy and Resistance?", **Money and the Space Economy**, Ed. Ron Martin, John Wiley & Sons, West Sussex, 207-224.

Leyshon, Andrew; Thrift, Nigel (1997); **Money/Space: Geographies of Monetary Transformation**, Routledge, Londra ve New York.

Loucks, Christine (1994); "The Regional Distribution of Bank Closing in the United States from 1982 to 1988: A Brief Note", **Southern Economic Journal**, **61(1)**, 191-194.

Martin, Ron (1999); "The New Economic Geography of Money", **Money and the Space Economy**, Ed. Ron Martin, John Wiley & Sons, West Sussex, 3-27.

Myrdal, Gunnar (1957); **Economic Theory and Underdeveloped Regions**, Duckworth, Londra.

Pratt, David J. (1998); "Re-placing Money: the Evolution of Branch Banking in Britain", **Environment and Planning A**, **30(12)**, 2211-2226.

Storper, Michael (1999); "The Resurgence of Regional Economics, Ten Years Later", **The New Industrial Geography: Regions**,

Regulations and Institutions, Ed. Trevor J. Barnes, Meric S. Gertler, Routledge, Londra, 23-53.

Tulay, Burçak (2001); “Türkiye’de İller ve Bölgeler İtibariyle Gelir, Nüfus, Banka Sayısı, Şube Sayısı, Toplam Krediler ve Toplam Mevduat: 1990-1999”, **Bankacılar**, Özel Sayı, (38), 5-136.

Türkiye Bankalar Birliği (2001); **Türk Bankacılık Sisteminde İllere ve Bölgelere Göre Şube Sayısı, Şube Bazında Mevduat ve Kredi Gelişimi, 1993-2000 Dönemsel Rapor**, Türkiye Bankalar Birliği, İstanbul.